

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:5 – Sayı:18 - Kasım 2021

koynunda büyüdük

BEYKOZ MİRİ DEBBAĞHANELERİ

BEYKOZ MİRİ TANNEİRES

DOI: 10.33404/anasay.992478

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article^{1*}

Zeki TEKİN^{**} - Emre KARAKAYA^{***}

ÖZ

Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasının temelini oluşturan Beykoz Miri Debbağhaneleri Sultan II. Mahmut zamanında Beykoz deresinin Boğaza döküldüğü noktada inşa edilmiştir. 1810 yılında tesis edilen ve her geçen gün gelişen debbağhane, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere Harbiye Nezaretine devredilince daha da büyüyerek imparatorluğun en büyük deri üretim merkezi haline gelmiştir. Yeni kurulan bu tesisin ismi Tabakhane-i Klevhane-i Amire olarak değiştirilmiş 1826 yılına kadar ordu için palaska, çizme, kütüklük, koşu takımları gibi askeri malzemeler üretmiştir. Ayrıca Debbağhane-i Amire 'ye 1842 yılından itibaren buhar kazanı, buhar makinası, Taş Değirmen'in yanında 70 değirmen ilave edilerek tesisin makinalaşması sağlanmıştır. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın 1912 yılındaki girişimleri neticesinde Avrupa'dan getirtilen debagat makinaları sayesinde tesis yeniden modernleş-

1- Makale Geliş Tarihi: 08. 09. 2021 Makale Kabul Tarihi: 26. 11. 2021

* Miri Tanneries: State-Owned Leather Factory

** Prof. Dr. Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: zeki.tekin@kayseri.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-8292-3578>

*** Arş. Gör. İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü E-posta: emre.karakaya@bakircay.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0003-4831-8205>

tirilmiştir. Beykoz Debbağhanesi ülkedeki deri üretiminde hem kapasite hem de kalite ve standart oluşturmada söz sahibi konumundadır. Zaman içerisinde büyük üretim kapasitesine erişen Beykoz Debbağhanelerinin malzeme temininde kullanılan finansman, ülke genelindeki çeşitli sancakların gelirlerinden karşılanmaktadır.

Beykoz Debbağhanesinin deri ihtiyacı büyük oranda ülkenin iç pazarlarından temin edilirken dış pazarlardan da deri getirildiği görülmektedir. Deri tabaklamada ihtiyaç duyulan malzemelerin başında palamut gelmektedir. Ülkenin çeşitli bölgelerinden alımı yapılan palamut ve çam kabuğunun vaktinde toplanması ve hızlıca İstanbul'a ulaştırılmasına hassasiyet gösterilirdi.

Beykoz Debbağhanelerinde usta ve amele olarak çalışan kişiler, üretim kapasitesine göre dönemsel olarak artıp azalmaktadır. Burada hademesinden müdürüne kadar çalışan herkes askeri personel olup disipline de çok önem verilmiştir. Beykoz Debbağhanesi üretim merkezi olmanın yanında iyi bir staj ve eğitim merkezi konumunda da olmuştur. Yeni teknikleri öğrenmek üzere öğrenci, kalfa ve ustalar gönderildiği gibi merkezden ustaların gönderilmesi de talep edilmiştir. Ayrıca bu özelliğini bir ileri düzeye taşıyarak deri sanatlarını öğreten bir de mektep kurulmuştur.

Beykoz Debbağhanesi bünyesinde sosyal dayanışmayı sağlamak adına yardım sandığı kurulmuş, çalışanlara borçlar verildiği gibi maddi durumları zayıf olan ailelere de yardımlar yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Beykoz, Debbağhane, Deri, Kösele, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

Beykoz Miri Tanneries, which form the basis of Sümerbank Beykoz Leather and Shoe Factory, was built by Sultan II Mahmut. It was built at the point where Beykoz creek flows into the Bosphorus. Established in 1810 and developing day by day, the tannery was transferred to the Ministry of War to meet the needs of the army and became the largest leather production center of the empire. The name of this newly established facility was changed to Tabakhane-i Klevhane-i Amire, and until 1826, it produced military materials such as hard hats, boots, logs, and running gear for the army. In addition, since 1842, a steam boiler, steam machine and 70 mills had been added to the state of the

tannery, next to the stone mill, and the facility had been mechanized. As a result of the attempts of the Mahmut Şevket Pasha Minister of War in 1912, the facility was modernized again thanks to the tanning machines that were brought from Europe. State-owned Beykoz Tannery had a voice in both capacity and quality and standardization in leather production in the country. The financing used in the procurement of materials for Beykoz tanneries, which reached a large production capacity over time, was met from the revenues of various sanjaks across the country.

While the leather needs of Beykoz tannery were mostly supplied from the domestic markets of the country, it is seen that leather was also brought from foreign markets. Acorn is one of the materials needed in leather tanning. Sensitivity was shown to collect the acorn and pine bark purchased from various parts of the country on time and to deliver them to Istanbul quickly.

The people working as masters and laborers in Beykoz tanneries periodically increased and decreased according to their production capacity. Everyone working here, from the janitor to the manager, is a military personnel, and discipline was given great importance. Besides being a production center, Beykoz tannery had also been a good internship and training center. Students, journeymen and masters were sent to learn new techniques, and it was also requested to send masters from the center. In addition, a school that teaches leather arts was established by taking this feature to the next level.

In order to ensure social solidarity within the Beykoz tannery, a charity fund was established, loans were given to the employees and aid was given to families whose financial situation was weak.

Keywords: Beykoz, Tannery, Leather, Stout leather, Ottoman Empire

Giriş

Cumhuriyet döneminde ülkenin en büyük fabrikalarından biri olan Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasının temelini oluşturan Beykoz Miri Debbağhanesi Sultan II. Mahmut zamanında kurulmuş olup, Marsel Moltke tarafından çizilmiş olan Boğaziçi haritasında Hünkâr İskelesi ile Selvi Burun arasındaki koyda gösterilmiştir. (Koçu, 2011, s.2649) 19. yüzyılın başında Hamza isimli bir debbağ tarafından Beykoz deresinin Boğaza döküldüğü noktada var olan su değirmeninden yararlanmak için yanına inşa edilmiş

olan Debbağhanenin 1810 yılında sahiplerinden satın alınarak devlete intikal ettirmek suretiyle Beykoz Debbağhanesinin nüvesi oluşturulmuştur (Toprak, 1985, s.1347). Devletin eline geçen mekânın ismi değiştirilerek Tabakhane-i Klevhane-i Amire veya Miri Debbağhane adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu tesis 1826 yılına kadar Ordu ihtiyaçlarını karşılamak için palaska, çizme, kütüklük ve koşu takımları yaparak askeriye ihtiyacını karşılamak yönünde yeterli olabileceğini kanıtlamıştır.

II. Mahmut'un Modernleşme çalışmaları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin bir çok kurumunda değişim ve dönüşüm görüldüğü gibi askeri alanda da değişim görülmüş ve bu askeri alandaki değişimler devletin önceliği idi. Sanayi üretimini artırmak ve Avrupa modern üretim tarzlarına geçiş sürecinde tesislerin modernizasyonu gerekmektedir. 1826 yılından itibaren Askeriye'nin kundura ihtiyacını karşılamak için ilave makinalarla keçi derisinden askeriye için kundura yapımına geçilmişti. Sanayi devriminin getirdiği özel şartlar ve makineleşme her alanda kendini hissettirmiş, Osmanlı Devleti hem fabrikalaşma hem de modernleşmenin ihtiyaçlarına yönelik atılımlar yapmaya başlamıştır. Bu düşünceler çerçevesinde Debbağhane-i Amire, 1842 yılında ilave edilen; 40 beygirlik bir buhar makinası, 2 buhar kazanı, 72 taş değirmeni ile dünyanın en modern fabrikalarından birisi olmuştur. Bu fabrikada üretilen köseleler Fransız köselelerinden daha iyi olduğu söyleniyordu. Nitekim Avrupa ülkelerinde 'Beykoz Köselesi' tabiri meşhur olmaya başlamıştı (Büğüş, 2001, s.27). 1856 yılında yapılan Paris Fuarında sergilenen ve fabrikada üretilen ürünlerden olan askeri kundura, çizme, koşum takımları fabrikanın Uluslararası kalitesini ortaya koymaktadır. 1870 yılında Uluslararası Viyana Fuarında fabrikanın ürünleri Altın madalya kazanmıştır (Büğüş, 2001, s.39).

Zamanın şartlarına uygun olarak genişleyen tesis, 1908 yılında Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası olarak ismi değiştirilmiştir. 1912 yılında ise Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın gayretleri ile yeni makinalar getirilmiş ve günlük kapasite 1000 çift ayakkabı üretecek düzeye çıkarılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile fabrika Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne bağlanmıştır. 11 Temmuz 1933 yılında ise Sümerbank Deri ve Kundura Sanayi Müessesesi adını almış ve 20. Yüzyılın şartlarında kalitesinden ödün vermeden üretime devam etmiştir (Büğüş, 2001, s.27-28).

Debbağhanenin Gelişim Aşamaları

Osmanlı Devleti yöneticileri Avrupa’da yaşanan ekonomik gelişmenin Osmanlı ekonomisine ciddi zararlar verdiğinin farkındaydı. XVIII. Yüzyılın olumsuz ekonomik durumu ve savaşlarda alınan yenilgiler, Osmanlı Devleti’ni gittikçe içinden çıkılmaz bir duruma sürüklüyordu. Osmanlı Devleti’nde ekonominin önemli saç ayaklarından olan esnaf teşkilatı ve bu teşkilatın başını çeken debbağhaneler ithal malların Osmanlı piyasasına girmesiyle zor duruma düşmüştü. Ancak bu olumsuz koşullara rağmen Debbağhaneler askeri ve sivil ihtiyacın temini noktasında malzeme üretimine büyük çaba sarf ediyorlardı. 1810 yılında tesis edilmesinden itibaren sürekli takviye edilerek geliştirilen Miri Debbağhane, daha büyük çapta üretim yapmak için II. Mahmut’un modernleşme çalışmaları içerisinde ordu ihtiyacını karşılamak üzere Harbiye Nezaretine devredilmiş ve kurum daha da büyütülerek imparatorluğun en büyük deri üretim merkezi haline getirilmiştir. Debbağhanenin kuruluş hikâye göre; II. Mahmut bölgeden geçerken, Debbağhane olan yerde Hamza Efendi ile dört beş kişinin çalıştığını görür. Bu ihtiyar ne yapar diye sorar, bu ihtiyar dericidir, deri yapar burada, derileri İstanbul piyasasına sevk eder derler. Sultan Mahmut bizim ordunun çarık ihtiyacı var, ihtiyara yardım edin, büyütsün teşkilatını, hemen bu yakınlarda çarık imalathanesi kurulsun, Orduy-u Hümayunun çarık imalatı burada yapılsın der. Bunun üzerine Hamza Ustaya yardım edilir. Böylece Şimdiki anlamda Fabrika denilebilecek bir Miri Debbağhane tesisi kurulmuş olur (Yerlitaş, 2013, s.38). 1826’da Keçi derisinden el üretimi askeri kundura yapımına başlanmıştır. İlk Buhar makinaları ise 1827’de çalıştırılmıştır. Debbağhane-i Amire 1842’de makinalar ile donatılarak iki buhar kazanı ve 40 beygir kuvvetinde buhar makinası konarak işletmenin makinalaşması sağlanmıştır (Öğreten, 2006, s.153). 1841 yılında bir vapur getirilerek taşıma işlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bunlara ilaveten Debbağhane-i Amireye; palamut ve çam kabuğunu öğütmeye yarayan iki taş değirmenin yanında, 60 beygir gücünde bir buhar makinası ve 70 deri kuyusu ilave edilerek tesis büyütülmüştür (Toprak, 1985, s.1347).

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın 1912 yılındaki girişimleri neticesinde Avrupa’dan getirtilen debagat makinaları sayesinde modernleştirilen tesise iki adet 90 beygirlik güç kaynağı da eklenmiştir (Toprak, 1985, s.1347). Yapılan düzenlemeler ile katkılar semeresini vermeye başlamış, üretim ve kalitede bariz bir artış ve iyileşme görülmüştür. Nitekim Ticaret ve Ziraat Nezaretinin 1917 yılında yayınlamış olduğu sanayi verileri istatistiğinde, 1913 yılı ile

1915 yılı karşılaştırılmış deri sanayisindeki artışın %94 oranla rekor düzeyde olduğu görülmüştür. Bu üretim artışı bize Beykoz Debbağhanesinin kapasitesi hakkında bir fikir vermektedir (Toprak, 1985, s.1354).

Devletin ve özellikle askeriye'nin ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle stratejik sanayi tesisi olma özelliği taşıyan Beykoz debbağhanesinin tamiri ve bakımına dikkat edildiği görülmektedir. Zaman içinde debbağhanenin bazı yerleri yıprandığı için bakıma muhtaç hale gelmektedir. Böylesi durumlarda vakit kaybetmeden tamiri için projeler hazırlanarak harcama bütçesi oluşturulmuştur. Nitekim Şuray-ı Askeri Levazımat Dairesi tarafından sunulan H. 22 Muharrem 1265/18 Aralık 1848 ve R. 24 Şubat 1264/M. 8 Mart 1849 tarihli taktirlerde Beykoz Debbağhanesinin tamire ihtiyaç duyulan yerleri hakkında yapılan keşif bedeli 102870 kuruşa ulaştığı görülmüş bu miktarın ise Seraskeri tarafından fazla bulunarak keşif daha dikkatli yapılarak keşif bedelinin düşürülmesi istenmiş ve gerekli olan paranın da Mali hazinesinden havale edilmesi talep edilmiştir (İ.D.H, No.596/ 41524).

Miri Debbağhanenin İşleyişi ve Su Kullanımı

Bir üretim tesisi kurulması için en önemli şartlardan bazıları, su kaynaklarının yeterli düzeyde olması ve denize yakın olmasıdır. Beykoz bölgesi bu iki şartı sağlayan yegâne mevkilerden biridir. Miri Debbağhanede işletilecek derilerin su ihtiyacını karşılamak için bu bölge seçilmiştir. Deri işlemenin olmazsa olmaz şartları arasında bol su ihtiyacı gelmektedir. Bir kilo derinin işlenebilmesi için yaklaşık 100 litre suya ihtiyaç duyulmaktadır. Eski debbağlar 'Su derinin ve dericinin hayatıdır' demişlerdir. Bunun için de dere, çay ve nehir kenarları her zaman tercih edilen mekânlar arasında yer almıştır. Akan su kaynaklarının özellikle şehir, kasaba vs. gibi yerleşim yerlerinin meskûn mahal çıkış istikametinde ve mümkün ise belirli bir uzaklıkta olmasına hıfzıssıhha açısından hep dikkat edilmiştir. Beykoz yakınındaki Akbaba Köyündeki Hanife Hanım'a ait özel mülk olan değirmen suyu satın alınarak Debbağhanenin su ihtiyacı bölgedeki diğer suların da katkılarıyla giderilmiştir (Küçükerman, 2000, s.197) Beykoz Miri Debbağhaneleri için önemli olan akarsular bölge halkı için de hayati derecede önemliydi. Zaman içerisinde yöre halkı ile Beykoz debbağhaneleri yönetimi arasında suyun kullanımı konusunda anlaşmazlıkların meydana geldiği görülmüştür. Böyle bir ihtilafa Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen R. 30 Ağustos 1326/M.12

Eylül 1910 tarihli ve 886 numaralı tezkerenin zeylinde rastlanmaktadır. Buna göre; Beykoz debbağhanesine akan derede suyun azalmış olması dolayısıyla ahali tarafından harkın bozularak dereden su alınmasına meydan verilmemesi Jandarma Kumandanlığına tebliğ edilmiştir. Ancak köyleri dolaşmak, asayiş ve inzibatı temin etmekle mükellef olan Jandarmanın suyu sürekli bir şekilde muhafaza etmelerinin mümkün olmayacağını anlaşılması üzerine, debbağhane'deki askerlerin devriye çıkarılarak suyun doğrudan fabrikaya akıtılması istenmiş ve ahalden muhalefet edenler olur ise derhal hükümete müracaat edilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.(DH.İD,No.41) Beykoz Kaymakamlığının R. 30 Ağustos 1326/M. 12 Eylül 1910 tarihli tahriratından anlaşıldığına göre; Debbağhaneye akan dereden Akbaba ve Deredeki köylerindeki bahçıvanlar eskiden beri su aldıkları ifade edilmekte ve Levazımat Dairesinin isteği üzerine Emlak-ı Hümayun bahçelerinden başka hiç bir bahçeye su akıtılmaması istenmektedir. Emlak-ı Hümayun bahçelerine su verildiği halde köy bahçelerine verilmemesinin uygun olmadığı ve ahalinin ciddi sıkıntıya düşmesine sebebiyet vereceğinden kanunen kimseye temlik ve tahsisi mümkün olmayan dereden, bunlara da haftada birkaç saat su verilmesine müsaade edilmesinin uygun olacağı R. 26 Ağustos 1326/M.8 Eylül 1910 tarihli ve 160 numaralı yazı ile arz edildiği görülmektedir. R. 28 Ağustos 1326/M. 10 Eylül 1910 Tarihli ve 71 numaralı zeyl ile tebliğ edilen emirnamede ise; konu hakkındaki ihtilaf açıklığa kavuşturularak köylülerin sebze yetiştirdikleri mevsimlerde özellikle temmuz ve ağustos aylarında muhtaç oldukları suyu almaktan menedilmemeleri gerektiği ve ayrıca Akbaba ve Deredeki köylerinden geçmekte olan ve herkesin istifadeye hakkı bulunan dereden bahçıvanlara su verilmesi beklentilere uygun bir durum olduğundan gereğinin yapılması emredilmektedir (DH.İD,No.41). Bu yazışmalardan da anlaşılacağı üzere leb-i derya denilen koy kenarında ve dere-lerin geçtiği bir yerde tesis edilen Beykoz Debbağhanesinin ihtiyaç duyduğu suyu temin için dereleri tasarrufuna alması üzerine bölge halkı ve debbağhane yönetimi arasında zaman içinde suyun kullanımına yönelik ihtilaflar olmuş, devletin de müdahalesi ve yöre halkının durumunu da göz önünde bulundurması sonucu bu anlaşmazlıklar uzlaşma yolu ile çözülmüştür.

Beykoz Debbağhane Personeli ve Debagat Öğrenmeye Gelen Kişiler

Beykoz Debbağhanelerinde usta ve amale olarak çalışan kişilerin üretim kapasitesine göre dönemsel olarak artıp azaldığı bilinmektedir. Ancak sınırlı sayıdaki arşiv belgelerine intikal eden bilgiler oldukça yetersiz olup sadece tekil

birkaç şahsın pozisyonu hakkında malumat verilmektedir. Arşivin tasnif edilmeyen kısımlarında muhakkak ki muntazam tutulmuş personel sayıları, maaş bordroları ve debbağhane içindeki hiyerarşik konumları hakkında doyurucu bilgiler vardır. Ancak bu kayıtlara erişilemediğinden elde mevcut olan sınırlı malumat ile yetinilmektedir. Bu husustan bağımsız olarak Beykoz debbağhanesinin ve mektebinin büyüklüğü ve örnekliği sebebiyle ülke genelinden dericilik ve debagat sanatını öğrenmek üzere buraya gönderilen deri ustalarını ve öğrencileri görmek de mümkün olmaktadır.

Beykoz debbağhanesinin de çalışan bazı kişilerin asker yoklamaları ve adli takip neticesinde bunların debbağhanede asker olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu kişilerden Karader Köyünden Çakıroğlu Mehmet Ali bin Mustafa, Filibe Pazarcıklı Mehmet b. İbrahim'in, Arapoğlu Mustafa b. İsmail'in Debbağhanede asker olarak hizmet ettikleri ve debbağhanede sadece sivil değil askerlerden de çalışanların bulunduğu anlaşılmış, vatani görevlerini debbağhanede yaptıkları anlaşılmıştır (ZB, No. 484/ 87; ZB, No. 494/43).

Beykoz Debbağhanesinin Müdürü Mehmet Bey, Debbağhaneyi iyi yönetip kurumu tasarrufa geçirerek kâr ettirmiştir. Bundan dolayı devlet tarafından ödüllendirilmesi gündeme gelmiş, taltif edilmesini içeren tezkere, defterler ile beraber ayrıca Beykoz Debbağhane ve Kundra üretimi olan eşya satışından sene içinde yapılan tasarrufun miktarı ve kaleme kaydettirilen yeni fiyatlar Kaymakam'a gönderilmiştir. Padişahın iradesi üzerine gereğinin yapılması ve adı geçen taltif edilmesi hakkındaki görüşlerinin dahi yazılarak 03.03.1281 tarihinde tezkerenin iadesi istenmiştir (A.MKT.MHM, No. 316/ 76).

Beykoz Debbağhanesi yöneticilerinin yukarıda ifade edildiği gibi başarı öyküleri oldukça fazladır. Büyük bir organizasyon içine girerek üretim gerçekleştiren debbağhane yöneticileri başarıları nedeniyle ödüllendirilirken başarısızlıkları gündeme geldiğinde ise doğal olarak cezalandırılma yoluna gidilmiştir. Beykoz Debbağhanesinde hademesinden müdürüne kadar çalışan herkesin askeri personel olduğu göz önüne alınırsa bu müessesede disiplinin ne kadar önemli olduğu da anlaşılmaktadır. Öyle ki üst yönetimin yöneticiler tarafından meydana gelen kusurların boyutuna bağlı olarak divan-ı harbde yargılandıkları dahi bilinmektedir. Nitekim Harbiye Nezaretine gönderilen H. 23 CA 1327/M. 12 Haziran 1909-R. 30 Mayıs 1325/M. 12 Haziran 1909 tarihli tezkireye göre sadır olan irade gereğince Harbiye Nezareti tarafından gereğinin yapılması istenerek Beykoz Debbağhanesi eski müdürü Mirliva Aziz Paşa ile Baş-

katibi Ahmed Efendi'nin Divan-ı Harbte yargılanmalarını emretmiştir (BEO, No.3573/267966).

Beykoz debbağhanesi bünyesinde yardım sandığı kurularak Debbağhanede çalışan personelin ve askeriye'den olan kişilerin bu sandıktan, sonradan ödemek üzere borçlanabildikleri anlaşılmaktadır. Büyük bütçelere sahip bugünkü anlamda kamu iktisadi teşekkülü özelliği taşıyan kurumun sosyal dayanışma anlamında çalışanlarına destek vermesi takdir edilmesi gereken bir olgudur. Arşiv kayıtlarında konu hakkında rastladığımız iki örnekten ilkinde Eski Kaptan-ı Deryalardan olan Mahmut Paşa'nın vefat etmesi üzerine Beykoz Debbağhane sandığından almış olduğu 250000 kuruşun eski sadrazamlardan Mustafa Paşa'ya satmış olduğu konak bahasından düşüldüğü ifade edilmektedir. Borcun kalan kısmının ise varislerinden istendiğini ancak varislerin bunu ödemeye kudretlerinin olmaması nedeniyle "kalan borçlarının irade-i seniye ile affedilmesi" hususu H. 7 Rebiülahir 1274/M. 25 Kasım 1857 tarihinde talep edilmektedir (A.MKT.MVL, No.96/35). Diğer belgede ise; Devlet ileri gelenlerinin üzerindeki çeşitli zimmet bedelleri zikredilirken Ferik Mustafa Paşa'nın da 30 bin kuruş ile Beykoz Debbağhanesine olan borcuna dikkat çekilmiş ve zimmetlerinde olan meblağın ödenmesi konusunda gereğinin yapılması H. 9 Safer 1284/M. 12 Haziran 1867 tarihinde istenmiştir (A.MKT.MHM, No. 382/80).

Beykoz Debbağhanesinin ülkedeki deri üretiminde söz sahibi olması sadece kapasitesinin fazlalığından değil, buna ilaveten deri ürünleri konusunda numune ve kalite standartlarını oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Beykoz Debbağhanesi üretim merkezi olmanın yanında iyi bir staj ve eğitim merkezi konumunda olmuştur. Bu özelliğini bir ileri düzeye taşıyarak deri sanatlarını öğreten bir de mektep kurularak taçlandırmıştır. Bu özellik imparatorluk sınırları içinde olan deri üretim merkezleri tarafından da benimsenmiş, buralara yeni teknikleri öğrenmek üzere öğrenci, kalfa ve ustalar gönderildiği gibi merkezden ehil debâgat ustalarının gönderilmesi de talep edilmiştir.

Bu bağlamda Tuna vilayeti merkezinde oluşturulan Meclis-i Umumi 'de düzenlenerek Şurayı Devlete takdim edilen mazbatada; Tırnovi ve Şumnu taraflarında sahtıyan ve kösele imal olunmakta ise de yeterince debâgat sanatını bilenler bulunmamaktadır. Bu sebeple de deri ürünlerinin beklenen dereceye ulaşmadığı, dolayısıyla gidiş-geliş ve tahsil müddeti içinde bütün masrafları esnaf arasından karşılanmak üzere Tırnovi ve Şumnu'da olan debbağlardan kabiliyetli ikişer kişi seçilerek dericilik sanatını öğrenmek üzere Beykoz deb-

bağhanesine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Seraskeri tarafından Tuna vilayetine gönderilen R. 5 Kanunuevvel 1284/ M. 17 Aralık 1868 tarihli yazıda ise; üç sene evvel Niş ve Rusçuk ıslahanelerinden alınarak debagat sanatını tahsil etmek üzere Beykoz debbağhanesine verilmiş olan sekiz nefer şakirdanın tahsillerini tamamladıktan sonra Niş ve Rusçuk'un bu kişileri tahsil sonrası istihdam etmelerinin uygun olmaması sebebiyle doğruca Tuna Vilayeti merkezinde görev yapmaları hususunun daha iyi olacağı belirtilmiş olup, benzer şekilde Tırnovi ve Şumnu'dan gönderilen iki adet debbağ ustasının da Tuna vilayeti merkezinde görev yapmaları kararlaştırılmıştır (A.MKT.MHM, No. 431/13).

Aynı şekilde Seraskerlik makamının Bosna vilayetine gönderdiği H. 5 Rebiyülahır 1283/M. 17 Ağustos 1866 tarihli tezkerede; Debbağlık ve Kunduracılık sanatını öğrenmek üzere Bosna'dan İstanbul'a gönderilen ve Beykoz Debbağhanesinde debagat tekniğini öğrenen altı kişinin elde ettikleri maharetlerine göre ellerine tayin edilen ücretlerini belirten ayrı ayrı diplomalar verilerek memleketlerine gönderileceklerinden harcırahlarının Bosna Kapukethüdası tarafından karşılanması ifade edilmiştir. Ayrıca Seraskeri tarafından yapılan uyarılarda; kişilerin memleketlerine vardıklarında güzel davranılması, işlerinde yardımlaşarak kolaylık sağlanması, bilgilerinden istifade edilmesi ve harcırahlarının Bosna Vilayetinden verilerek Maliye Nezaretine de bildirilmesi istenmiştir (A.MKT.MHM, No.762/60). Mezkûr kişilerle alakalı olarak Seraskeri tarafından Maliye Nezaretine gönderilen başka bir arşiv kaydında ise; Beykoz Debbağhanesinden tahsilini tamamlayarak Bosna'ya dönen 6 kişiye Maliye Hazinesinden 2631 kuruş harcırah verilmesine Seraskeri tarafından karar verilmiş olup bedelin Maliye hazinesinden ödenmesi istenmiştir. Gerekli olan yazışmalar neticesinde maliyeye gönderilen buyruldu ile ilgili kişilere bedelleri ödenmiştir (A.MKT.MHM, NO. 364/96).

Yine Bosna'dan debbağlık öğrenmeye gelen Cafer isimli bir kişinin dönüş masrafı için Seraskeriden Maliye Nezaretine gönderilen 1284 tarihli tezkerede; Beykoz Debbağhanesinde debbağlık sanatını öğrenmek üzere önceden Bosna ahalisinden olup bu tarafa gönderilen ve İstanbul'da debbağlık etmekte olan Hacıoğlu Cafer'in gönderilmesi gerektiğinden dönüş harcırahı olan 911,5 kuruşun hazine tarafından verilmesi gerektiği Seraskeri tarafından gönderilen tezkerede belirtilmektedir (A.MKT.MHM, No. 391/12).

Beykoz debbağhanelerinden deri sanatı ve özellikle de yeni çıkan vidala deri üretimi ile alakalı olarak civar bölgelerden nasıl yapılacağına ilişkin talep-

ler oluşmaktaydı. Bu bağlamda Edirne debbağları Beykoz Debbağhanesinden debagat sanatında mahir ve yeni tarzları bilen özellikle vidala deri debagatında mahir bir usta göndermesini istemişlerdir. Ancak bu ustanın ücreti ve ödeme konusunda sıkıntıları bulunduğundan çektikleri H. 29 Recep 1285/M. 15 Kasım 1868 tarihli telgrafnamede şu ifadelere yer verilmiştir; Edirne’de bulunan debbağ esnafına vidala vs. gibi debagat sanatını öğretmek üzere Beykoz Debbağhanesinden istenilen bir nefer ustaya kaç kuruş maaş verebileceklerinin araştırılarak bildirilmesi irade buyurulması üzerine konu Edirne sancağı idare meclisince araştırılmıştır. Esnaf meclise çağırılarak durum kendilerine bildirilince esnaf “durumlarının iyi olmadığını sanatlarının âtil olduğundan kendilerinin sefaletе düşüklerini bu sebepten fazla maaş veremeyeceklerini, ancak dört yüz kuruş maaş verebileceklerini” ifade etmişlerdir. Esnafın durumunun içler acısı olması ve bir ustaya çok fazla ihtiyaç duydukları araştırmadan anlaşılmıştır. Her ne kadar 400 kuruş maaş az ise de başka bir imkânlarının olmaması nedeniyle gereğinin yapılması H.16 Şaban 1285/M. 2 Aralık 1868 tarihli telgraf ile merkeze arz edilmiştir (ŞD ML, NO: 1904/20).

Beykoz Debbağhanelerinin Malzeme Temini

Beykoz Miri Debbağhaneleri imparatorluğun özellikle devlet kurumları için gerekli görülen deri mamûlatı ihtiyaçlarına dönük tek elden tedarik zinciri oluşturmak ve istenen standartlarda üretimini sağlamak üzere tesis edilmiştir. Beykoz debbağhanesi özellikle Askeriyenin ihtiyaçlarına yönelik malzeme temin eden bir üretim merkezi konumundadır. Böylesi bir planlamanın hayata geçirilmesinin arkasında büyük bir organizasyon yer almaktadır. Zaman içerisinde büyük üretim kapasitesine erişen Beykoz debbağhanelerinin doğal olarak temel ihtiyacı olan deri, palamut ve gerekli malzemenin temini ile bunlar için yeterli finansın tedariki her zaman büyük sorun olmuştur.

Kuralcı özelliği ile dikkat çeken Osmanlı Devleti’nin böylesi büyük bir organizasyonu belirli kaidelere bağlamaması düşünülemezdi. Öyle ki Beykoz Debbağhanelerinin malzemeyi ve finansmanını nerelerden temin edeceği de belirlenmiştir. Nitekim konuyla ilgili arşiv belgeleri incelendiğinde detaylara ulaşılmaktadır.

1-Anadolu ve Rumeli Sancaklarından Malzeme Temini İçin Tahsil Edilen Paralar

Beykoz Miri debbağhanelerinin yönetimi Seraskeriyeye devredilince idareciler başta olmak üzere diğer çalışanların tamamı askeri niteliklere sahip

kişilerden oluşmuştur. Ülke genelinde başta deri olmak üzere deri tabaklamanın ana malzemesi olan meşe palamudunun nerelerden temin edileceği ile bunları devlet adına satın alacak görevlilerin kimler olacağı ve ödemeler için hangi sancaktan ne kadar para tahsil edeceği de belirlenmiştir.

Beykoz Debbağhanesi için Palamut, Kösele, Gön, gibi bir takım malzeme temini Mesârifat Nazırlığının tezkeresi ile alınabiliyordu. Bu malzemeler Biga, Filibe İzmir, Manisa, Edirne, Silistre, Tırnova gibi ham maddenin kolay tedarik edilebileceği yerlerden sağlanırdı. Malzeme temini için gerekli miktar görevli kişiye verilir ve bu görevli kişi veya kişiler bu malzemeleri temin ederlerdi. (C. İktisat, No. 263). Malzeme temini için görevli kişilerin en aşağı rütbelisi Mülazım olmak üzere Yüzbaşı, Kolağası, Binbaşı, Miralay gibi askeri rütbeleri üst düzey askerlerden oluşmaktadır. (C. İktisat, No.1989) Bu malzemelerin giderlerinin hesap işleri bir ilm-ü haber ile kapatılırdı (C. İktisat, No. 263). Beykoz debbağhanesine mal alınabilmesi için daha sonraki tarihlerde de Anadolu ve Rumeli’de bulunan Biga, Canik sancakları, Midilli Adası kaymakamlığı, Silistre ve Rusçuk kazaları gibi birçok idari birimden para aktarıldığı görülmektedir. (A.MKT.MHM. No.279; İktisat, No: 683). Bazen satın alınan malların bedeli makbuz karşılığında Nizamiye Hazinesi tarafından karşılanmıştır. Nizamiye Hazinesinin bir uygulamasını gördüğümüz bu alım satım ve malzeme temini için eyaletlerin kasalarından para çıkmış ancak sonrasında bir makbuz ile İstanbul sergisinden masrafları karşılanmıştır (C.AS, No. 4530).

2-Anadolu ve Rumeli’den Deri Temin Edilmesi

Beykoz Debbağhanelerinin malzeme tedariki de başlı başına devasa bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansman tedariki ile eş değer bir cesamete sahip olan malzeme temini için de en belli başlı olanı deri tedarikidir. İmparatorluk sınırları içinde askeri ihtiyaçların giderilmesi maksadı ile tesis edilen Miri Beykoz Debbağhaneleri büyük miktardaki talep ve siparişlere yetişebilmek için ihtiyaç duyduğu malzemeleri ülke sınırları içindeki birçok merkezlerden karşılama yoluna gitmiştir. Devlet memurları ve askeriyenin temel ihtiyaçları arasında yer alan ayakkabı ve saraciye üretimini standartları içinde dikimhaneden karşılayabilmesi için Miri Debbağhanelerin kaliteli ve yeterli miktarda sahtiyan, meşin ve kösele üretmesi gerekiyordu. Bunları gerçekleştirebilmesi için sadece İstanbul’un salhanelerinde kesilen hayvanların derileri yeterli olmamaktaydı. Ayrıca sivil hayatın ihtiyaçları da göz önüne alındığında sivil debbağhanelerin

işleyecekleri derinin de hem kalite hem de ihtiyaç halinde hazır bulundurulması gerekiyordu. Halkın ihtiyaçları da düşünüldüğünden İstanbul’da mevcut derinin tamamı askeri debbağhanelere sevk edilmemektedir.

Beykoz debbağhanesinde üretilen ürünlerin kaliteli olması için debbağhaneye getirilen hammadde derilerin en kaliteli olmasına dikkat edilirdi. 1844 yılına ait bir belgede Kasap esnafının en kaliteli derileri Beykoz Miri Debbağhanesine vermesi nedeniyle Yedikule debbağları şikâyetle bulunmuşlardır. Beykoz Miri debbağhanesinin kaliteli deri temin etmesi debbağhanenin kaliteli ürün ortaya çıkardığının bir neticesidir.

Beykoz debbağhanesine verilen derilerin zaman zaman bahane edilerek suiistimallere konu olduğunu görülmektedir. Bu bağlamda Yedikule debbağları ile salhaneler arasında deriler hakkında zaman içinde anlaşmazlıkların yaşandığı arşiv belgelerine de yansımaktadır. Nitekim H. 23 Şevval 1260/M. 5 Kasım 1844 tarihli bir ilama konu olan ihtilafı inceldiğimizde bazı ayrıntılara ulaşmaktayız. Belgede bahsedildiği üzere; Yedikule’de bulunan debbağ esnafı şikayetlerinde; Salhanelerinde kesilen koyunlardan biriken derilerin eski fiyatı üzerinden kendilerine verilmesinin nizam gereği olduğunu belirterek, salhanelerin bu kurala uymayarak, Beykoz debbağhanesine verilen derilerden de yol bularak, Beykoz Debbağhanesine vermesi gereken derilerden ayrı olarak en iyilerini gizlice dışarıya sattıklarını ve kendilerine ise her bir selhaneden günlük olarak işe yaramayan derilerden ikişer üçer topladıkları derilerden verildiğini ve bu durumun ise kendilerini sıkıntıya soktuğunu ifade etmişlerdir (C. Belediye, No.349). Yedikule debbağ esnafı bahsedilen sorunun giderilebilmesi için çözüm önerisi olarak; Salhanelerde günlük var olan deriden Beykoz Debbağhanesine gerekli olan derilerin verilmesi, geriye kalan derilerin ise eksiksiz olarak kendilerine teslim edilmesi ve masrafları kendilerince karşılanmak üzere süreçleri kontrol eden daima bir memurun kendi maiyetlerinde hazır bulunmasına izin verilmesini talep etmişlerdi (C. Belediye, No.349). Her iki taraf bir araya getirilerek sorgulandığında; Yedikule debbağları iddialarını tekrar etmişler ve kasap esnafı da salhanelerinde her gün meydana gelen derileri eksiksiz Yedikule debbağlarına verdiklerini beyan etmişlerdir. Bu uyuşmazlığın giderilmesi adına bir memurun tayin edilmesi gerektiği ve tayin edilecek memurun iş tanımı olarak da; her bir salhanenin tevzi defterlerinde kayıtlı günlük hisseleri olan hayvanları kestiklerinde selhanedeki korna defterlerine kaydedilip, Yedikule miri salhanesi defterlerine müracaatla Beykoz debbağhanesine verilen deri miktarını

günlük veya aylık olarak kontrol etmek ve her bir selhaneden Yedikule debbağlarına verilmesi lazım gelen derilerin tamamen verdirilmesini sağlamak olarak belirlenmiştir (C. Belediye, No. 349). Ücret ve masrafları Yedikule debbağları tarafından verilmek üzere birinin tayin edilmesinin yararlı olacağını anlaşılması ve her iki esnafında nizamları üzere hizmet etmelerini sağlamaya büyük fayda sağlayacağından dolayı ağnam ruzmançesine kaydedildikten sonra ilgili defterlerine ve Yedikule kasap ve debbağı taraflarına yazılması ile sorun halledilmeye çalışılmıştır (C. Belediye, No. 349).

Beykoz debbağhanesine toplanan derilerin kesim yapılan salhanelerde tuzlanarak muhafaza edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu işlemler derinin kokuşmasını önlediği için oldukça önemli görülmektedir. Nitekim Asakir-i Hassa meclisinin yönetimi altında bulunan Beykoz Debbağhanesinin gerekleri için geçmiş yıllarda olduğu gibi H. 1262/M. 1846 senesinde satın alınarak tedarik edilecek olan inek, öküz, koyun ve keçi derilerinin tahsis edilen salhanelerde tuzlanması hususu ordu meclisi tarafından müzakere edilerek ilgililere bildirilmiş ve gereğinin yapılması H. Gurre-i Şaban 1262/M. Temmuz 1846 tarihli tezkere ile salhanelerden istenmiştir (A.MKT, No. 47 /10).

İstanbul'da deriye olan ihtiyaç, sivil halkın ve mirinin talepleri doğrultusunda büyük miktarlara ulaşmaktadır. Dolayısıyla imparatorluk sınırları içindeki deri üretim merkezlerinden düzenli olarak ham ve mamül deri talep edilmekte ve bunun için askeriyenin satın alma memurları bölgelere tayin edilmişlerdi. Satın alma memurları Silistre, Kayseri, Sivas gibi hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı yerlerden deri tedarik ediyorlar ve alınan bu derilerin bedelleri ise yine eyalet mallarından temin ediliyordu (C. İktisat, No. 1774).

Beykoz Debbağhanesi için gerekli olan derilerin ucuz ve temiz olarak alınıp satılabilmesi için, Hassa Askerleri zabitlerinden uygun olanların seçilmesi, Zabitlerin maiyetlerine debbağhane, deri ve diğer malzemelerin cins ve özelliklerine vakıf birer adam tayin edilmesi, Meydana gelecek masrafların zabit tarafından senet alınarak eyalet mallarından verilmesi istenmektedir. Bütün bu hususlar, Dar-ı Şuray-ı Askeride görüşülmüş ve Seraskeri tarafından da bu şekilde icrası uygun bulunmuştur.

Zaman içinde malzeme fiyatlarının artmasına bağlı olarak Beykoz Debbağhanesinin bundan etkilendiği ve piyasa araştırması yapılarak ürettiği ürünlerin fiyatlarına her üç ayda bir düzenleme yapılması üst yönetimden isten-

mekteydi. Nitekim Beykoz Debbâğhanesinin yetkilileri Mesârifat Nazırı tarafından gönderilen müfredat defterleriyle birlikte R.1271/ M. 1855-6 tarihinde takdim edilen takrirlerinde; üretmiş oldukları ürünleri dikimhane ve saraçhaneye eski fiyat üzerinden vermek istemediklerini, vermeleri halinde ise debagat masraflarının da artması nedeniyle debbağhanenin sıkıntıya düşeceği ve zarar ederek sermayesinin azalacağından kendilerine geliş fiyatlarında indirim yapıldığı takdirde yine eskisi gibi alınıp verilebileceği ifade edilmektedir. Artan hammadde fiyatları nedeniyle kurumun zarar edeceğini belirterek üç ayda bir kez üretim maliyetlerinin hesaplanmasını ve fiyat ayarlaması yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Halen ellerinde olan mevcut malların da indirimli değil de zamlı fiyattan satmalarına müsaade edilmesine izin verilmesini istemektedirler (A.AMD, No. 63/9).

3- Yabancı Devlet Tüccarlarından Deri Temini

Beykoz Debbâğhanesinin deri ihtiyacı büyük oranda ülkenin iç pazarlarından temin edilirken dış pazarlardan da deri getirtildiği görülmektedir. Daha çok Osmanlı topraklarından kendi ülkelerine deri götüren yabancı tüccarların sınırlı da olsa dışarıdan getirdikleri derileri devlete sattıklarını müşahade etmekteyiz. Yabancı tüccarların getirmiş oldukları deriler miri tarafından satın alınarak ödemeleri maliye hazinesi tarafından yapılmaktaydı. Erişebildiğimiz sınırlı miktardaki arşiv kayıtlarına göre; İran, Rusya ve hatta Amerikalı tüccarların deri sattığını ve bunlar için ödenmesi gereken ücretlerinin de zamanında ödendiğini görüyoruz. Buna örnek olarak Rusya tüccarının sergi için Beykoz debbağhanesine gönderdiği deri bedeli hakkında Hassa Müşirliğine yazılan H. 17 Zilhicce 1266/M. 24 Ekim 1850 tarihli tezkerede; Rusya devleti tebasından Etliyan Dali simli tacirin gümrükte olan bir işinden dolayı kendisinin Beykoz Debbâğhanesine mal verdiği, mal bedeli pusulasından gümrüğe olan borcunun akçe miktarından ayrılmasına dair Gümrükçü Aşir Efendi tarafından verilen takrir üzerine gereğinin yapılması istenmiştir (HR MKT, No. 37/ 34).

5-Anadolu ve Rumeli Eyaletlerinden Palamut Temini

Deri tabaklama tesislerinde derinin işlenebilmesi için ihtiyaç duyulan malzemelerin başında palamut gelmektedir. Bu konu ile alakalı olarak belgelerde çokça karşılaşılan tabir “debagatın cüz-i azamı olan palamut” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Deri tabaklamada kullanılan palamutun içinde barındırdığı “tanin” maddesi bir asit olup, derinin içinde olan yağ hücrelerinin eritilmesi işleminde

kullanılırdı. Debagatta palamutun üst tarafında kendisiyle bitişik olan ve kendisini yarı kaplayan başlık kısmı kullanılmaktadır. Bu kısım değirmende öğütülerek toz haline getirilir ve bir su havuzu içine katılarak eriyik haline getirilirdi. Kireçleme işlemi sonrası katmanları şişerek, gözenekleri açılan deriler, bol su ile yıkanmasının ardından asitli su havuzu içine atılarak deri içinde olan yağ hücreleri eritilmek suretiyle derinin kokuşması ve kararmasının önüne geçilirdi. Bu işlemin yapılmasında kullanılan başka malzemeler de mevcut idi. Hayvansal (köpek, güvercin gübresi) ve bitkisel (palamut, çam kabuğu, sumak... gibi) olarak değişen malzemelerin ortak yanı tanin isimli asiti bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Daha çok tercih edilen usul bitkisel debagat olup bunların içinde de ülke sınırları içinde birçok bölgelerde bol miktarda yetişmekte olduğundan ağırlıklı olarak palamut ve çam kabuğu tercih edilmekteydi.

Meşe palamutu ve çam kabuğunun temini, ticareti, ihracı, ücretlerinin ödenmesi ve nakliyesi gerek devletin miri ihtiyaçları için üretim yapan miri debbağhaneleri, gerekse yerli ve sivil debbağhaneler açısından her zaman bir sorun yumağı halini gelmiştir. Bu sorunları konu edinen devlet arşivlerinde birçok belgeye rastlanmaktadır. Beykoz miri debbağhaneleri için palamut ve çam kabuğunun teminine ilişkin devlet kayıtlarını incelediğimizde birtakım bilgilere ulaşabilmekteyiz.

Beykoz debbağhanesi için ihtiyaç duyulan çok miktardaki palamutun ülkenin çeşitli yerlerinden temin edilmesi için görevli memurlar belirtilen kazalara gidiyor ve bu palamutların bedelleri senet ile satın alınıyordu. Senetlerin bedelleri ise sonradan Maliye hazinesi ile mahsuplaşması karar alınıyordu (C. Askeri, No.19133). Bu palamutlar Biga, Balıkesir, Bozcaada, Tekfurdağı gibi bölgelerden temin edilmekteydi. Palamutların bedellerinin etraftaki kazalar tarafından ödendiği görülmektedir. Biga sancağına bağlı Ayvacık ve Ezine kazalarından alınan Palamut'un bedeli Midilli Balıkesir ve Bozcaada taraflarından ödenmiştir. Bu işlemlerin Maliye hazinesine bağlı cetveller ile takip edildiği görülmektedir (C. Askeri, No. 25585). Beykoz debbağhanelerine palamut tedarik eden bölgelerin üreticileri ürün fazlalıklarını başkalarına ve yabancı tüccara satabilmekteydiler. Bu şekilde meydana gelen ilişkiler çerçevesinde üretici halk ile yabancı esnaf arasında alacak verecek meselesi oluşmaktaydı. Miri Debbağhanelerin ihtiyacı olan palamutların tedarikinde bu durumun sorun oluşturduğu görülmektedir (C. İktisat, No. 811).

Anlaşılmaktadır ki Palamut temini Debbagħhane için oldukça büyük sorun oluşturmaktadır. Debbagħhane için gerekli palamutun başka bir kuruma verilmesine müsaade edilmemeye çalışılmaktadır. Nitekim Askeriye için gerekli dört bin kantar Palamutun başka vilayetlerden alınması istenmiştir (DH. İ. UM, No. 81-1). Beykoz Debbagħhanesi kurulduğundan itibaren devamlı bir büyüme içerisindeydi. Debbagħhanenin yanında Askeri malzeme üretimi yapılabilmesi için fabrikalar açılmıştı. Bu yüzden 1915 yılına gelindiğinde Debbagħhanenin Palamut ihtiyacının yıllık 3 milyon kiloya ulaştığı görülmektedir (DH. İ. UM, No. 81-1).

Beykoz debbagħhanesi için ihtiyaç duyulan palamutun temininde zaman zaman zorluklar ile karşılaşılıyordu. Bu kimi zaman ürün miktarında kimi zaman da fiyat anlaşmazlıklarında ve ürün kalitesinde kendisini göstermekteydi. Nitekim Molya kazasından alınan Palamutun geçen seneki fiyat ile alındığı için halkın gönderdiği palamutların karışık ve kalitesiz olduğu saptanmış bunun üzerine fiyat yükseltilmiş ve gönderilen Palamut miktarının çoğaltılması istenmiştir (C. İktisat, No. 1220).

Beykoz Debbagħhanesi ve Dikimhanesi için devlet adına malzeme tedarik eden görevliler ile bölge halkı arasında zaman içinde farklı sorunların yaşandığı müşahade edilmektedir. Bu sorunlardan bir tanesi de palamut tedarik etmekle görevlendirilen İzzet Ağa ile köylüler arasında yaşanmıştır. Yapılan yazışmalardan takip edebildiğimize göre, olayın içine İngiliz sefaretini de dahil olmuştur. Hariciye Nezaretinden Seraskeriyeye sunulan arzuhalde ifade edildiğine göre İngiliz sefaretini; Beykoz debbagħhanesine Palamut satın almak için Sultankala'sına gitmiş olan İzzet Ağanın Kösederesi'nde ürün sahiplerine çeşitli zülüm ve eziyet ettiğini ve "ecnebi tüccarına palamut sattılar" diye satıcıları dövdürdüğünü iddia ederek meydana gelen eziyetlerin engellenmesini içeren bir adet emirname yazılmasını talep eden bir adet tahrir sunmuştur. Bu tahrir Seraskeri tarafından incelenmek üzere Hariciye Nezaretinin yazısına eklenerek taksim edilmiştir (HR. MKT, No. 21/4).

SONUÇ

Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasının temelini oluşturacak olan Beykoz Miri Debbagħhanesi Sultan II. Mahmut zamanında Beykoz deresinin Boğaza döküldüğü noktada var olan su değirmeninin yanına inşa edilmiştir. Debbagħhaneler için bol su olmaz ise olmaz şartlardandır. Bu yüzden öncelikle

Beykoz debbağhanesinin su ihtiyacı Beykoz yakınındaki Akbaba Köyündeki özel mülk bir değirmen suyu satın alınarak giderilmeye çalışılmış sonra da bölgedeki diğer sular (dere, çay ve nehir) da faydalanılmıştır. Beykoz Miri Debbağhaneleri için mühim olup kullanılan sular bölge halkı için de hayati derecede önemlidir. Bundan dolayı zaman içinde yöre halkı ile Beykoz debbağhaneleri yönetimi arasında suyun kullanımı konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu ihtilaflar ancak sorunun devlete intikal etmesi, devletin ise yöre halkının durumunu da göz önünde bulundurarak yerinde ve adaletli müdahalesi sonucu kanunen kimseye temlik ve tahsisi mümkün olmayan suyun köy bahçelerine sınırlı sürede de olsa verilmesi üzerine sorun uzlaşma yolu ile çözülmüştür.

1810 yılında tesis edilen ve her geçen gün gelişen debbağhane, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere Harbiye Nezaretine devredilince daha da büyüyerek imparatorluğun en büyük deri üretim merkezi haline gelmiştir. Ayrıca Debbağhane-i Amire 'ye 1842 yılından itibaren buhar kazanı, buhar makinaları konarak makinalaşması sağlanmış, bunun üzerine Fransız işi ve bayağı kösele hem kaliteli üretilmiş hem de ucuz fiyata satılmıştır. Bu dönemde Nizamiye askerlerinin kılıç ve palaskalarının bent ve kayışlarında kullanılmak üzere dışarıdan satın alınan güderinin dahi debbağhanede imal edilmesi mümkün olmuştur. 1912 yılında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın 1912 yılındaki girişimleri neticesinde Avrupa'dan getirilen debagat makinaları sayesinde tesis yeniden modernleştirilmiştir. Bunun üzerine üretim ve kalite de iyileşme olmuş, 1913 yılı ile 1915 yılı karşılaştırıldığında deri sanayisindeki artışın %94 oranla rekor düzeyde olduğu görülmüştür. Devletin ve özellikle askeriyenin ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle stratejik sanayi tesisi olma özelliği taşıyan Beykoz debbağhanesinin zaman içinde yıpranan kısımları için projeler hazırlanarak harcama bütçeleri oluşturulmuş, tamir ve bakımı da yapılmıştır.

Beykoz debbağhanelerinde usta ve amele olarak çalışan kişiler, üretim kapasitesine göre dönemsel olarak artıp azalmaktadır. Burada hademesinden müdürüne kadar çalışan herkes askeri personel olup disipline de çok önem verilmiştir. Bu arada Beykoz Debbağhanesi yöneticilerinin başarı öyküleri oldukça fazladır. Bunlar başarıları nedeniyle ödüllendirilirken başarısızlıkları gündeme geldiğinde ise cezalandırılmaktan geri durulmamıştır.

Beykoz debbağhaneleri büyük miktardaki talep ve siparişlere yetişebilmek için ihtiyaç duyduğu malzemeleri ülke sınırları içindeki birçok merkezler-

den karşılama yoluna gitmiştir. Öyle ki Silistre, Kayseri vilayetleri idarecilerinden ve Sivas Mutasarrıflığından kesilen inek ve öküz derileri talep edilmiş, bu deriler piyasası üzerine satın alınarak hızlıca İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. İşte Beykoz Debbağhanesinin deri ihtiyacı büyük oranda ülkenin iç pazarlarından temin edilirken dış pazarlardan da deri getirtildiği görülmektedir. Daha çok Osmanlı topraklarından kendi ülkelerine deri götüren yabancı tüccarların az da olsa dışarıdan getirdikleri derileri devlete sattıkları da bilinmektedir. Yabancı tüccarların getirmiş oldukları deriler miri tarafından satın alınarak ödemeleri maliye hazinesi tarafından yapılmıştır.

Deri tabaklama tesislerinde derinin işlenebilmesi için ihtiyaç duyulan malzemelerin başında palamut gelmektedir. Beykoz miri debbağhaneleri için palamut ve çam kabuğunun Aydın, Adana, Konya ve Kale-i Sultaniye, Karesi, Biga, Balıkesir, İçel, Teke, Aydın, Urfa, Hüdavendigar, Mamüratülaziz, Menteşe'den tedarik edildiği görülmüştür. Vakti geçirildiği takdirde kalitesinde bozulma ve çürüme tehlikesi ve halkın elindeki ürünü yabancı tüccara satma ihtimaline karşı adı geçen yörelerden palamutun vaktinde toplanması ve miri adına alım yapacak memurların bölgeye gelerek satın aldıkları ürünü zamanında İstanbul'a ulaştırmaları üzerinde hassasiyetle durulduğu görülmektedir.

Zaman içerisinde büyük üretim kapasitesine erişen Beykoz debbağhaneleri, ihtiyaçları olan Palamut, gön, kösele satın almak için gerekli finansı ise; Balıkesir, Manisa, Aydın, İzmir, Filibe sancakları emvalinden temin etmeye çalışmıştır. Beykoz debbağhanesine mal alınabilmesi için daha sonraki tarihlerde de Anadolu ve Rumeli'de bulunan Biga, Canik sancakları, Midilli adası kaymakamlığı, Silistre ve Rusçuk kazaları vs. birçok idari birimden para aktarıldığı görülmektedir.

Beykoz Debbağhaneleri ürettikleri kösele, meşin ve sahtiyan vs. gibi ürünleri sadece dikimhane-i amire 'ye satmamışlar, ayrıca tulumba fabrikalarına da mal satmışlardır. Öyle ki Beykoz debbağhanesi, tulumba fabrikalarına yangın hortumlarının imalinde kullanılacak olan köseleyi de eksiksiz temin etmekten geri durmamışlardır. Kısacası Beykoz debbağhanesi ülkedeki deri üretiminde söz sahibi konumundadır. Bu durum sadece kapasitesinin fazlalığından kaynaklanmamakta, buna ilaveten deri ürünleri konusunda numune ve kalite standartlarını yakalaması ve hatta belirlemesi açısından da önemlidir.

Beykoz debbağhanesi üretim merkezi olmanın yanında iyi bir staj ve eğitim merkezi konumunda da olmuştur. Bu durum imparatorluk sınırları içinde

olan deri üretim merkezleri tarafından da benimsenmiş, buralara yeni teknikleri öğrenmek üzere öğrenci, kalfa ve ustalar gönderildiği gibi merkezden ehil debâgat ustalarının gönderilmesi de talep edilmiştir. Ayrıca bu özelliğini bir ileri düzeye taşıyarak deri sanatlarını öğreten bir de mektep kurarak taçlandırmıştır.

Beykoz Debbağhanesi çalışanlarını da gözetmiş, onlara sosyal dayanışma anlamında destek vermek için bünyesinde yardım sandığı kurmuştur. Çalışan personel ile askeriyeden olan kişilere buradan ihtiyaçlarına dönük sonradan ödemek üzere borçlar verilmiş ve maddi durumları zayıf olan ailelere yardımlar yapılmıştır.

Etik Beyan

“Beykoz Miri Debbağhaneleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Bu makale Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Askeriye*. [C. (AS)] No. 65, Gömlek No.3069

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dahiliye*. [İ. (DH)] No. 596, Gömlek No.41524

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye İdare*. [DH. (İD)] No. 41, Gömlek No.3

BOA, Osmanlı Arşivi. *Zabtiye*. [ZB] No. 484, Gömlek No.87

BOA, ZB: 494/43 BOA, Osmanlı Arşivi. *Zabtiye*. [ZB] No. 494, Gömlek No.43

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)]. No. 316, Hüküm No.76

BOA, Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Ali Evrak Odası*. [BEO], No.3573, Gömlek No,267966

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âsâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MVL)]. No. 96, Hüküm No,35.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)]. No. 382, Hüküm No.80

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)]. No. 431, Hüküm No.13

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)]. No. 762, Hüküm No.60

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)]. No. 364, Hüküm No.96

BOA, Osmanlı Arşivi. *Şura-yı Devlet*. [ŞD]. No.1904, Gömlek No. 20

BOA, Osmanlı Arşivi, *Cevdet İktisat*, [C. (İKTS)]. No.263

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)]. No. 279, Hüküm No.100

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet İktisat*. [C. (İKTS)] No. 683,

BOA. Osmanlı Arşivi. *Cevdet İktisat*. [C. (İKTS)] No. 4530

BOA. Osmanlı Arşivi. *Cevdet Belediye*. [C. (BLD)] No. 349

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Asâfi Mektubî Kalemi*. [A. (MKT.MHM)].
No. 47, Hüküm No.10

BOA. Osmanlı Arşivi. *Cevdet İktisat*. [C. (İKTS)] No. 1774

BOA, Osmanlı Arşivi, *Sadaret Amedî Kalemi Evrakı*. [A.(AMD)]. No.63,
Hüküm No.9

BOA, Osmanlı Arşivi, *Hariciye Nezareti Mektûmi Kalemi*, [HR (MKT)],
No. 37 Hüküm No, 34

BOA. Osmanlı Arşivi. *Cevdet Askeriye*. [C. (AS)] No. 19133

BOA. Osmanlı Arşivi. *Cevdet Askeriye*. [C. (AS)] No. 25585

BOA. Osmanlı Arşivi. *Cevdet İktisat*. [C. (İKTS)] No. 811

BOA, DH. İ. UM: 81-1BOA, Osmanlı Arşivi, *Dahiliye Nezareti İdare-i
Umumiyye*, [DH (İ.UM)]. No.81 Hüküm No.1

BOA, Osmanlı Arşivi, *Cevdet İktisat*, [C.(İKTS)].No.1220

BOA, HR. MKT: 21/4 BOA, Osmanlı Arşivi, *Hariciye Nezareti Mektûmi
Kalemi*, [HR (MKT)], No. 21 Hüküm No.4

Kitap ve Makaleler

Koçu, Reşat Ekrem, (2011). Beykoz Debbâğhanesi. *İstanbul Ansiklope-
disi*, 5/2649, İstanbul

Toprak, Zafer, (1985). Tanzimat'ta Osmanlı Sanayii. *Tanzimat'tan Cum-
huriyete Türkiye Ansiklopedisi*,5/1347, İstanbul

Öğreten, Ahmet. (2006). Ereğli Kömür madeni Havzasında İlk üretim,
AÜ, Türkiyat Araştırmaları Dergisi,31 / s.153.

Küçükerman, Önder, (2000). Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası. *Dün-
den Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*,1/197, İstanbul

Yerlitaş, Onur. (2013) *Osmanlıdan Cumhuriyete Sümerbank Beykoz Deri
Fabrikası*. İstanbul. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek
Lisans Tezi

Büğüş, Nuri. (2001) *Beykoz Ayakkabı Fabrikası ve Deri İmalatı*, İstan-
bul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Zeki TEKİN - Emre KARAKAYA

BEYKOZ MİRİ DEBBAĞHANELERİ

Celal SABANCI

NIETZSCHE FELSEFESİNDE ADALETİN KAYNAĞI VE İMKÂNI SORUNU

Ayşe DURAN

ARTEMİSİA GENTİLESCHİ'NİN TABLOLARINDA İYİ İLE KÖTÜNÜN SAVAŞI

Elif Şebnem DEMİRCİ

ESKİ İSTANBUL'DA RAMAZAN VE MAHALLE BEKÇİLERİ

Dursun Can EYÜBOĞLU

DEDE KORKUT'TAKİ KIRK KINUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Melih YENER

1938-1950 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ EDEBİYAT DERGİLERİNDE EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

9 772587 200005